

LAZAR IVANOVIĆ, MLADEN VUKOMANOVIĆ: »DANI SMRTI NA SAJMIŠTU«

Hronika iz narodnooslobodilačkog rata, serija 11, Novi Sad, 1969.

Posle više godina ponovo je objavljena jedna publikacija koja se, iako samo parcijalno, bavi sudbinom jugoslovenskih Jevreja u toku minulog svetskog rata i hronikom njihovog istrebljenja. Knjiga je posvećena zloglasnom logoru nadomak tadašnjeg Beograda, kratko nazvanom »Sajmište«. Taj opšte prihvaćeni naziv potiče otuda što se nalazio na terenu predratnog beogradskog sajmišta, u njegovim zgradama i paviljonima (između dva savska mosta, sa sremske strane Save).

»Sajmište« je formirano kao logor gde će se Jevreji Srbije i Banata prikupljati radi likvidacije. U spisku bezbrojnih logora širom okupirane Evrope, »Sajmište« se napominje obično kao 'jedan' logor, i o njemu, kao jevrejskom logoru se zna relativno malo. Bio je i kratkog veka: prvi internirci su dovedeni početkom decembra 1941. godine, da bi već početkom maja 1942. godine, dakle jedva za pola godine, kao takav prestao da postoji. Za to vreme kroz »Sajmište« je prošlo, kako se u publikaciji koja se prikazuje navodi, preko 11.000 Jevreja, od kojih je u životu ostalo samo 6 žena. Deca i žene su činili i najveći broj interniraca, jer je muškaraca u Beogradu i u Srbiji uopšte, u vreme kada je logor osnovan, bilo već sasvim malo. Muškarci iz Srbije, iz Beograda i iz Banata, do tog vremena bili su uglavnom likvidirani u blizini Beograda (Jajinci, Jabuka) prethodno internirani u »Topovskim šupama«, kraj Autokomande u Beogradu.

I na ovom mestu treba istaći da je sudbina banatskih Jevreja posebno tražična: jedva četiri meseca po izbijanju rata u Jugoslaviji, sredinom avgusta 1941. godine, u Banatu nije bilo na slobodi nijednog Jevrejina. Iako je u administrativno-upravnom pogledu Banat pripadao Srbiji, s obzirom na znatan broj »folksdojčera« koji je tu živio, za Banat su, posebno u odnosu na Jevreje, važila druga merila nego za Jevreje u Srbiji. Na veliki ponos tamošnjih »folksdojčera«, Banat je bila prva, mada samo delimično autonomna, administrativna celina okupirane Evrope koja je postala »čista od Jevreja« (»Judenfrei«). Taj svoj ponos su ti »folksdojčeri« često i rado isticali. Svi banatski Jevreji dovedeni su u Beograd gde su žene s decom, do interniranja u logor na »Sajmištu«, bile smeštene po gradu, dok su muškarci odmah odvedeni u »Topovske šupe« i likvidirani sa ostalim Jevrejima-muškarcima Srbije. Tako su Jevreji Banata, iako fizički likvidirani istovremeno s ostalim Jevrejima Srbije, prvi izbačeni iz svojih domova i prvi osetili sve one strahote koje će osetiti i ostali njihovi sunarodnici širom okupirane Evrope. Njihova brza internacija je i uzrok da je rat preživeo tako mali broj banatskih Jevreja.

»Dani smrti na Sajmištu« govore o logoru od njegovog formiranja, krajem 1941. godine, do njegovog likvidiranja, jula 1944. godine. Za to vreme logor je bio isključivo »jevrejski« samo prvih šest meseci, iako su Jevreji povremeno dovođeni i posle toga iz onih krajeva koji su potpali pod nemačku vlast kasnije, na primer sa Kosova i iz Albanije. Ti krajevi su se nalazili pod italijanskom okupacijom do kapitulacije Italije i u njima je i do tada bilo Jevreja iako u sasvim malom broju.

Ceo tekst ima karakter hronike bazirane na podacima iz raspoloživih dokumenata i izjava malobrojnih preživelih svedoka. Tako je postupljeno i u delu koji se odnosi na onaj period kada su u logoru bili samo Jevreji. Srazmerno trajanju

»jevrejskog« perioda logora, posvećen je i odgovarajući deo publikacije tom periodu. Podaci su beleženi korektno, a bazirani su velikim delom i na materijalu objavljenom u »Zločini okupatora i njihovih pomagača protiv Jevreja Jugoslavije« koju je 1952. godine izdao Savez jevrejskih opština Jugoslavije. Otuda u publikaciji nema bitno novih i do sada sasvim nepoznatih podataka i činjenica. Ipak, navođenje podataka i izjava svedoka daje nove dimenzije ovim događajima, često poznatim samo u detaljima ili, obrnuto, poznatim uopšteno s obzirom na suštinsku istovetnost prilika u bilo kom hitlerovskom logoru.

Ima, čini se, neke simbolike u ovom zajedničkom stradanju Jevreja s ostalim stanovništvom Jugoslavije. Istrebljenje Jevreja bio je uvod u masovna ubistva svih onih čiji je nestanak išao u prilog okupatoru. Izlaganja u ovoj publikaciji potvrđuju to na određen način.

U ovoj publikaciji će svako zainteresovan za sudbinu jugoslovenskih Jevreja, naći na jednom mestu najbitnije podatka vezane za zloglasno »Sajmište«. Bilo bi veoma korisno ako bi ovo bio podstrek da se zabeleže, da ne bi pala u zaborav, i druga zbivanja vezana za sudbinu jugoslovenskih Jevreja tih tragičnih dana. Jer ti dani niti treba, niti smeju biti zaboravljeni sve dok ima antisemitizma, a ima ga na žalost u svetu mnogo, kao i nacionalne mržnje uopšte. Zbog pouke i opomene generacijama koje dolaze.